

qabristonlar, 33,3 ming gektar maydon obodonlashtirildi, 40 mingga yaqin oilalarning uy-joylari ta'mirlandi, 566 ta yangi bog' tashkil etildi.

Mahallalarda aholi bandligini ta'minlashga ko'maklashish borasida keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash maqsadida Fondning hududiy tuzilmalari hamda fuqarolar yig'inlari tomonidan joriy yilning o'tgan davrida 9 mingdan ortiq targ'ibot-tashviqot tadbirlari o'tkazildi, mahallalarda 41 mingdan ortiq maishiy xizmat ko'rsatish shoxobchalarini tashkil etish, hududlarda 112 mingdan ziyod yangi ish o'rinlarini yaratishga ko'maklashildi. Ayni paytda, fuqarolar yig'inlari hududida tadbirkorlik faoliyatini, jumladan, oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashish maqsadida maslahat markazlari tashkil etilmoqda. Bu borada manfaatdor vazirlik va idoralar tomonidan 2013 yilning 24 iyunida ushbu markazlarning namunaviy Nizomi qabul qilinib, amaliyotga tatbiq etildi²²⁸.

Konsepsiyada belgilangan vazifalar ijrosi sifatida "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining yangi tahriri qabul qilindi va 2013 yilning 23 aprel kuni matbuotda e'lon qilindi. Ushbu qonun bilan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining aholini manzilli ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni amalga oshirishda, jamoatchilik nazorati sohasida, xususiy tadbirkorlik, shu jumladan oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilikni rivojlantirish borasidagi vakolatlari kengaytirildi.

Aholini manzilli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash borasida qonunga fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining bandlikka ko'maklashish va aholini ijtimoiy muhofaza qilish markazlari bilan birgalikda ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga muhtoj kam ta'minlangan oilalar, yolg'iz keksalar, pensionerlar va nogironlarni aniqlash, fuqarolarning bandligiga ko'maklashish, fuqarolar yig'ini hududida yashovchi fuqarolarni ish bilan ta'minlash haqidagi me'yorlar kiritildi.

Qonunda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga jamoatchilik nazoratini amalga oshirish bo'yicha qo'shimcha vakolatlar berish bilan bir qatorda, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish shakllari hamda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining jamoatchilik nazoratini amalga oshirish kafolatlarini belgilovchi alohida modda kiritildi.

Mahallani xususiy tadbirkorlik, shu jumladan oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilikni rivojlantirish markaziga aylantirish borasida fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlariga fuqarolar yig'ini hududida xususiy tadbirkorlik, shu jumladan oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilikni rivojlantirishga ko'maklashish, tegishli maslahat markazlarini tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilish bo'yicha qo'shimcha vakolatlar berildi. Xususan, fuqarolar yig'inlari huzuridagi maslahat markazlari tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilmoqchi bo'lgan fuqarolar yig'ini hududida yashovchilar uchun qisqa muddatli kurslar tashkil etib, tadbirkorlik faoliyati sub'ektlari uchun mavjud imtiyozlar va preferensiyalar haqida ma'lumotlar beradi, fuqarolar yig'ini hududida yashovchilarga tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishda har tomonlama ko'maklashmoqda.

Konsepsiyada "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari

²²⁸<http://www.mahallafond.uz/uz/articles/814/>

raislari saylovi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha oqsoqollar va ularning maslahatchilari eng munosib fuqarolar ichidan saylanishini, fuqarolar ijtimoiy faolligini kuchaytirishda mahallaning ahamiyati va roli oshirilishini ta'minlaydigan o'zgartish va qo'shimchalar kiritish taklif etilgan edi. Konsepsiyadagi ana shu vazifalarning ijrosi doirasida 2013 yil 22 aprelda "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni ham yangi tahrirda qabul qilindi²²⁹.

Mazkur Qonunning asosiy maqsadi fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilarini saylash borasidagi fuqarolarning huquqlarini to'laroq ta'minlashga qaratilgan tegishli huquqiy kafolatlarni yanada kengaytirishdan va bu bilan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 32-moddasida mustahkamlangan "O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'zini-o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish yo'li bilan amalga oshiriladi"²³⁰ – kabi me'yorlarni hayotga to'liq joriy etishdan iborat.

Yangi tahrirda qabul qilingan "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida"gi qonunga kiritilgan o'zgartish va qo'shimchalar saylov tizimini yanada demokratlashtirish orqali fuqarolarning saylov huquqlarini ta'minlashga shart-sharoitlar yaratib saylovlarni samarali o'tishiga va ularning natijasi sifatida fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilarini eng munosiblarini saylab olishga xizmat qilmoqda.

4. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishini rivojlanishining konseptual asoslari

Mahalliy hokimiyat organlari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bajaradigan vazifalar doirasini kengaytirish, ularga davlat vakolatlarining bir qismini bosqichma-bosqich topshirish lozim. Bunda eng muhimi, aholining kasb va ijtimoiy tarkibi manfaatlarini yanada ta'minlash va himoya qilishda nodavlat, jamoat tuzilmalarining huquq va mavqelarini oshirish dardkor. "Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari" degan siyosiy qurilish dasturining mohiyati ana shunda yaqqol namoyon bo'ladi. Aynan shunday yondashuv fuqarolarning o'zlariga o'z hayoti va butun jamiyat hayotini boshqarishda va tashkil etishda keng ishtirok etish uchun imkoniyat yaratadi. Bu esa fuqarolik jamiyati tamoyillariga to'la mos keladi²³¹.

Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan O'zbekistonda davlat va jamiyat qurilishini erkinlashtirish konsepsiyasi nafaqat mamlakatimizdagi islohotlar uchun ilmiy-amaliy asos²³², balki umuman, davlatchilik taraqqiyotidagi o'ziga xos ta'limotga aylandi deyilsa, mubolag'a bo'lmaydi. Ushbu konsepsiyaning o'zbek xalqi madaniyati va umum e'tirof etilgan demokratik qadriyatlar uyg'unligida shakllanganligi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning

²²⁹Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 йил 29 апрель, 17-сон, 220-модда

²³⁰Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 йил, № 1, 4-модда.

²³¹Ислом Каримов. Бизкелажагимизни ўзқўлимиз билан курашимиз. Т. 7. Т.: Ўзбекистон, 1999. Б. 389.

²³² Шарифходжаев М., Рахимов Ф. Человек определевший эпоху. – М.: Книжный дом газеты «Труд», 2004. С. 14-18; Рахманова Ч. Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлатни шакллантиришга оид баъзи масалалар. // Ўзбекистонда миллий давлатчилик назариясининг тарихий-фалсафий ва ҳуқуқий асослари (илмий-назарий мақолалар тўплами). – Т, 2005. 153-154-б.

muvaffaqiyatiga xizmat qilmoqda. Zero, har qanday yangilanish, hattoki liberallashtirish ham xalqning manfaatlariga xizmat qilishi lozimligi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir.

Darhaqiqat, O‘zbekistondagi hayotiy islohotlarning nazariy jihatlarini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning Birinchi chaqiriq Oliy Majlisining XIV (1999), Ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisining I sessiyalaridagi (2000) va Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi (2005) ma‘ruzalarida yaxlit konsepsiya shaklida bayon qilingan bo‘lsa, ularni ro‘yobga chiqarish masalalari aniq dasturlar asosida amalga oshirilmoqda. Mazkur konsepsiyalar g‘oyalari o‘zbek xalqi madaniyati bilan umum e‘tirof etilgan qadriyatlar uyg‘unligini ta‘minlashga zarur nazariy asos bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis XIV sessiyasidagi ma‘ruzasi asosiy qoidalarini amalga oshirish XXI asrning dastlabki yillarida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va jamiyatni yangilashning asosiy ustuvor yo‘nalishlarini ro‘yobga chiqarishni, siyosiy va iqtisodiy sohalarida keng erkinlashtirishni, davlat va jamiyat qurilishi sohasida erkinlashtirishni ta‘minlash uchun zarur qonuniy va tashkiliy shart-sharoitlarni yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 10 iyun 1999 yili 296-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis XIV sessiyasidagi ma‘ruzasi asosiy qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror qabul qilindi.

Mazkur qarorda XXI asr dastlabki yillarida islohotlarni chuqurlashtirish va jamiyatni yangilashning ustuvor yo‘nalishlarini amalga oshirish dasturlari hamda jamiyat hayotining siyosiy, iqtisodiy va ma‘naviy sohalarida islohotlarni amalga oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar tasdiqlandi. Ularning ijrosini ta‘minlash maqsadida mazkur qarorning birinchi bandida mamlakat siyosiy, iqtisodiy hayotini, davlat va jamiyat qurilishini yanada erkinlashtirish hukumat, davlat organlari va jamoat tashkilotlarining eng muhim vazifalaridan biri deb mustahkamlandi.

Davlat va jamiyat qurilishi sohasida erkinlashtirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish yuzasidan dasturlar turkumi alohida bandda ma‘qullandi²³³. Bular: “Jamiyat hayotining barcha tomonlarini isloh qilishning ishlab turgan qonunchilik-me‘yoriy bazasini takomillashtirish va yangilarini shakllantirish dasturi”, “Davlat organlarining funksiyalarini fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga va hukumatga qarashli bo‘lmagan jamoat tashkilotlariga bosqichma-bosqich berish konsepsiyasi”, “Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari” konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari, “Sud-huquq sohasini isloh qilishni chuqurlashtirish”, “Erkin va mustaqil ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish” dasturlaridir.

Belgilangan dasturlarning barchasi O‘zbekistonda davlat va jamiyat qurilishini erkinlashtirish uchun qulay zamin yaratadi. Lekin liberalizmning g‘arbcha talqini tarafdorlari ushbu dasturlarda xususiy mulkdorlar manfaatlarini himoya qilish to‘g‘risida hech qanday tadbirlar belgilanmaganligini aytishlari mumkin. Xususiy mulkchilik O‘zbekistonda ham demokratik huquqiy davlatning asosiy omili sifatida e‘tirof etilib, uni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari alohida iqtisodiy sohada islohotlar dasturlarida belgilangan. SHuning uchun ham ko‘pchilik o‘zbek olimlarining erkinlashtirishga oid fikrlarida xususiy mulkchilikni rivojlantirish g‘oyalari alohida e‘tibor berilmaydi.

²³³Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 10 июндаги 296-сон қарорига 1-илова.

Darhaqiqat, O‘zbekistondagi hayotiy islohotlarning nazariy jihatlarini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning Birinchi chaqiriq Oliy Majlisining XIV (1999), Ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisining I sessiyalaridagi (2000) va Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi (2005), Birinchi chaqiriq Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi (2010) ma‘ruzalarida yaxlit konsepsiya shaklida bayon qilingan bo‘lsa, ularni ro‘yobga chiqarish masalalari aniq dasturlar asosida amalga oshirilmoqda. Mazkur konsepsiyalar g‘oyalari o‘zbek xalqi madaniyati bilan umum e‘tirof etilgan qadriyatlar uyg‘unligini ta‘minlashga zarur nazariy asos bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis XIV sessiyasidagi ma‘ruzasi asosiy qoidalarini amalga oshirish XXI asrning dastlabki yillarida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va jamiyatni yangilashning asosiy ustuvor yo‘nalishlarini ro‘yobga chiqarishni, siyosiy va iqtisodiy sohalarda keng erkinlashtirishni, davlat va jamiyat qurilishi sohasida erkinlashtirishni ta‘minlash uchun zarur qonuniy va tashkiliy shart-sharoitlarni yaratish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 10 iyun 1999 yili 296-sonli “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis XIV sessiyasidagi ma‘ruzasi asosiy qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi ^aaror qabul qilindi.

Mazkur qarorda XXI asr dastlabki yillarida islohotlarni chuqurlashtirish va jamiyatni yangilashning ustuvor yo‘nalishlarini amalga oshirish dasturlari hamda jamiyat hayotining siyosiy, iqtisodiy va ma‘naviy sohalarida islohotlarni amalga oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar tasdiqlandi. Ularning ijrosini ta‘minlash maqsadida mazkur ^aarorning birinchi bandida mamlakat siyosiy, iqtisodiy hayotini, davlat va jamiyat qurilishini yanada erkinlashtirish hukumat, davlat organlari va jamoat tashkilotlarining eng muhim vazifalaridan biri deb mustahkamlandi.

Davlat va jamiyat qurilishi sohasida erkinlashtirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish yuzasidan dasturlar turkumi alohida bandda ma‘qullandi²³⁴. Bular: “Jamiyat hayotining barcha tomonlarini isloh qilishning ishlab turgan qonunchilik-me‘yoriy bazasini takomillashtirish va yangilarini shakllantirish dasturi”, “Davlat organlarining funksiyalarini fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlariga va hukumatga qarashli bo‘lmagan jamoat tashkilotlariga bosqichma-bosqich berish konsepsiyasi”, “Kuchli davlatdan - kuchli fuqarolik jamiyati sari” konsepsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari, “Sud-huquq sohasini isloh qilishni chuqurlashtirish”, “Erkin va mustaqil ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish” dasturlaridir.

Belgilangan dasturlarning barchasi O‘zbekistonda davlat va jamiyat qurilishini erkinlashtirish uchun qulay zamin yaratadi. Lekin liberalizmning g‘arbcha talqini tarafdorlari ushbu dasturlarda xususiy mulkdorlar manfaatlarini himoya qilish to‘g‘risida hech qanday tadbirlar belgilanmaganligini aytishlari mumkin. Xususiy mulkchilik O‘zbekistonda ham demokratik huquqiy davlatning asosiy omili sifatida e‘tirof etilib, uni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari alohida iqtisodiy sohadagi islohotlar dasturlarida belgilangan. SHuning uchun ham ko‘pchilik o‘zbek olimlarining erkinlashtirishga oid fikrlarida xususiy mulkchilikni rivojlantirish g‘oyalari alohida e‘tibor berilmaydi.

12-MAVZU. JAMOATCHILIK NAZORATI VA DAVLAT ORGANLARI

²³⁴Vazirlar Mahkamasi 1999 yil 10 iyun kuni 296-son qaroriga 1-ilova.

Reja:

1. **Jamoatchilik nazoratining mohiyati**
2. **Jamoatchilik nazorati tizimi**
3. **Jamoatchilik nazoratining sub'ektlari**
4. **Jamoatchilik nazoratining shakllari**
5. **Millat va millatlararo munosabatlarga doir tushunchalar.**
6. **Mustaqillik davrida millatlararo totuvlikning ta'minlanishi.**
7. **Diniy bag'rikenglik, vijdon erkinligi va diniy qadriyatlarining fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi o'rni.**
8. **Ijtimoiy sheriklik-etuklik mezoni**
9. **Ijtimoiy sheriklikning tarixi va tadriji**
10. **Ijtimoiy sheriklikning nazariy asoslari**
11. **O'zbekistonda ijtimoiy sheriklik nazariyasining boyitilishi va amaliyotining rivojlantirilishi**

1. Millat va millatlararo munosabatlarga doir tushunchalar mazmun-mohiyati.

Millat tushunchasi va unga turli xil yondoshuvlar. Millat (arabcha – xalq) tushunchasi – muayyan hududda istiqomat qiladigan, umumiy til, madaniyat, urf-odat, qadriyatlar va ruhiy yaqinlik bilan farqlanuvchi etnojtimoiy birlikni anglatadi. Millat — til, ma'naviyat, milliy o'zlikni angash ruhiyati, urf-odatlar, an'analar va qadriyatlar yagonaligi asosida muayyan hududda yashovchi iqtisodiy aloqalar bilan bog'langan mustaqil sub'ekt sifatida o'ziga xos moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratuvchi kishilarning birligidir. Millat ma'lum hududda barqaror yashab, tarixiy taraqqiyot davomida rivojlanib, kishilarning ma'naviy-ruhiy salohiyat yagonaligi asosida shakllanadi. U faqatgina “kapitalistik jamiyatning muqarrar mahsuli” emas, balki insoniyatning dunyoga kelishi va taraqqiyotining mahsulidir. Millatning shakllanishi va rivojlanishida moddiy omillar muhim ahamiyatga ega bo'ladi, ammo ular millat abadiylikni ta'minlashning birdan-bir imkoniyati emas. Ular millat taraqqiyoti uchun faqat zaruriy shartlardan birigina hisoblanadi. Millatning abadiylikni, uning barqarorligini ta'minlashning asosiy omili uning ichki ma'naviy-ruhiy salohiyatidir. Millatlarning ichki-ruhiy salohiyati, yaratuvchilik qobiliyati, matonati, tinimsiz mehnati, tadbirkorligi va o'ziga xosligini rivojlantirish asosida hozirgi zamon sivilizatsiyasi yuzaga kelgan. Mutaxassislarning fikricha, er yuzida uch minga yaqin millat bo'lib, insoniyatning o'rtacha hisob bilan 96 foizini birlashtiradi. Qolgan 4 foiz elat va qabilalardir. Har bir millat aholisi bir necha o'n mingdan bir necha yuz milliongacha boradi. Millatlar besh yirik guruhga bo'linadi: 1. Buyuk millatlar - aholi soni milliard va 100 milliondan ortiq, xitoylar, hindlar, amerikaliklar, ruslar, yaponlar. 2. Katta millatlar — aholi soni 50-100 million oralig'ida — inglizlar, fransuzlar, ispanlar, olmonlar, turklar, arablar va b. 3. Yirik millatlar — aholi soni 10-50 milliongacha — o'zbeklar, portugallar, polyaklar, efioplar va b. 4. O'rtacha millatlar — 1-10 million oralig'ida, qirg'izlar tojiklar, turkmanlar. 5. Kichik millatlar - bir necha 10 mingdan 1 milliongacha, chechenlar, ingushlar, cherkaslar. Jahondagi 27 millat er yuzi aholisining qariyb 75 foizini tashkil qiladi.

Millatlarning soni ularning buyukligi yoki gegemonligi uchun asos bo'la olmaydi. Zero, barcha millatlar teng, ozod va erkindir. Ammo tamaddun taraqqiyotiga hissa qo'shishga qodir barkamol farzandlari ko'p millatlarga tabiiy tanlanish asosida etakchiga aylanishlari mumkin. Ana shu tamoyil jahon xalqlari intilishining asosini tashkil etadi. Mustaqillikka erishgan yurtimizda butungi kunda ko'p sonli millat vakillari yashamoqda. Mamlakatimizda bu tamoyilga amal qilinishi esa barcha millatlarning ravnaqi, gullab-yashnashi uchun xizmat qilmokda.

«Millat» murakkab xarakterga ega boʻlgan etnik birlik hisoblanadi. SHuning uchun unga taʼrif berishda bugungi kungacha mavjud boʻlgan ilmiy-falsafiy adabiyotlarda yakdillik yoʻq. Lekin ularni umumlashtiruvchi tomonlar alohida qayd etiladi. «Millat», «milliy», «milliylik» kabi tushunchalar bizning tilimizga arab tilidan VIII asrda, yaʼni arab xalifaligi tomonidan Movarounnahrning zabt etilish davridan boshlab kirib kelgan. Ushbu tushunchalarning negizida «mil» iborasi yotadi. «Mil» tushunchasi arab tilida «oʻzak», «tub mohiyat», «negiz» maʼnolarini ifodalaydi. «Millat» tushunchasi esa keng miqyosda qoʻllanilib, bir necha maʼnoni beradi: 1) din, diniy jamoa; 2) ummat, maʼlum dinga eʼtiqod qiluvchilar jamoasi; 3) xalq, millat kabi maʼnolarni anglatadi¹.

Falsafa qomusiy lugʻatida millat tushunchasiga zamonaviy taʼrif beriladi. Jumladan, unda «millat - bu til, maʼnaviyat, milliy oʻzlikni anglash, ruhiyat, urf-odatlar, anʼanalar va qadriyatlar yagonaligi asosida muayyan xududda yashovchi ijtimoiy aloqalar bilan bogʻlangan mustaqil subʼekt sifatida oʻziga xos moddiy va maʼnaviy boyliklarni yaratuvchi kishilarning etnik birligidir»²³⁵, - deyilgan. SHuningdek, boshqa xorijiy adabiyotlarda millat deganda siyosiy va etnik munosabatlarga kirishuvchi tili, oʻz-oʻzini anglash faoliyatiga ega boʻlgan xalq tushunilishi taʼkidlab oʻtilgan²³⁶. Mazkur manbada millat haqidagi konseptual qarashlar K.Doych (Natsionalizm va ijtimoiy kommunikatsiya), E.Gelner (Natsiya va natsionalizm), B.Anderson, E.Smit tomonidan ilgari surilganligi ham alohida qayd etib oʻtiladi. Ulardagi asosiy eʼtibor millatning turli oʻziga xos ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-huquqiy jihatlariga qaratiladi²³⁷. Biroq, ularda millatning shakllanishidagi ijtimoiy-maʼnaviy jarayonlar eʼtibordan chetda qolganligini ham kuzatishimiz mumkin. Yana bir adabiyotda millat tushunchasi davlat tushunchasiga uzviy bogʻliqligi, oʻz hududi, chegarasiga egaligi, boshqa millat vakillari manfaatlarini hurmat qilishi kabilar bilan ifodalanishi koʻrsatib oʻtilgan²³⁸.

S.Otamurotov fikricha, «Millat deb yagona til, madaniyat (keng maʼnoda) milliy oʻzlikni anglash ruhiyati (psixologiyasi va hissiyoti), urf-odatlar va anʼanalar yagonaligi asosida maʼlum hududda yashovchi, iqtisodiy aloqalar bilan bogʻlangan, oʻz davlatiga ega boʻlgan mustaqil subʼekt sifatida oʻziga xos moddiy va maʼnaviy boyliklarni ifodalovchi hamda yaratuvchi kishilarning etnik birligiga aytiladi»³. Keltirilgan bu taʼrifdagi yangilik millatning etnomadaniy va milliy munosabatlardagi oʻziga xos subʼekt sifatida namoyon boʻlishini ifodalashda qoʻl keladi. Yana bir faylasuf olim A.Ochildiev «...har qanday millat muayyan ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar tizimi bilan bogʻlangan etnoijtimoiy birlikdir»¹ - degan xulosaga keladi. Darhaqiqat, millat tushunchasiga etnik va ijtimoiy birlikning uygʻunligi nuqtai-nazardan qaralishi uning umumilmiy asoslarini har tomonlama oʻrganishga imkon beradi. Hozirgi davrda biz, millat deganda umumiy tilda soʻzlashib, bir butun umumiy hududda istiqomat qilib turgan, birga iqtisodiy hayot kechiradigan, umumiy maydoni, maʼnaviy va ruhiy muhitga ega kishilarning tarixiy shakllangan barqaror birligini tushunamiz.

Millatlararo munosabatlarni oʻziga xos, murakkab va serqirra tizim sifatida qarash mumkin. Bu oʻziga xoslik birinchidan, jamiyat milliy tuzilishining tarkibiy qismi hisoblangan etnoslarning siyosiy, ijtimoiy-itisodiy, madaniy ehtiyoj manfaatlarini ruyobga chiqarish na ikkinchidan, millatlararo munosabatlarda kechayotgan jarayonlarni toʻgʻri baholash hamda mavjud muammolarni hal qilishga qaratilgan, kompleks xarakterga ega chora-tadbirlarni ishlab chikishdek bir-biri bilan uzviy bogʻliq vazifalarni hal etishni zarur qilib qoʻyadi. Ularning muvaffaqiyatli hal qilinishi esa milliy hayotda kechayotgan oʻzgarishlarning xarakteri va yoʻnalishini oldindan koʻrish na nazoratini tashkil etish qamda davlat hokimiyati, siyosiy partiyalar, harakatlar va jamoat tashkilotlarining maʼnaviy-maʼrifiy, iqtisodiy va tashkiliy-texnik salohiyatini mavjud muammolarni hal qilishga yoʻnaltirish imkonini beradi. Qayd etilgan vazifalarning qanday maqsadlarni koʻzlab hal etilishi mohiyat eʼtibori bilan stixiyalilikka deyarli urin krdirmaydigan, ijobiy yoki salbiy mazmunga ega millatlararo munosabatlarning muayyan tipini shakllantirishga asos boʻlib xizmat qiladi. Xususan, milliy tengsizlik, oʻzga millatlarga nisbatan bepisandlik bilan qarash, muayyan hollarda esa antagonizmning ustuvorligi millatlararo munosabatlarning salbiy mazmunga egaligidan dalolat beradi. Mamlakatimizga tatbiqan olinganda esa, etnik munosabatlar millatlararo

¹ Қаранг: Ислон энциклопедияси. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”, 2004. -Б.160.

²³⁵ Фалсафа қомусий луғуат. Қ.Назаров таҳрири остида. – Тошкент: Шарқ, 2004.

²³⁶ Новейший философский словарь / Сост.А.А.Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. - 460 с.

²³⁷ Қаранг: Эрнест Геллнер. Нации и национализм. — М.: Прогресс, 1991. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма. — М.: Канон-Пресс-Ц, 2001.

²³⁸ Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА – М, 1999. – 291 с.

¹ Очилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. –Т.: Ўзбекистон, 2004. -Б. 37-38.

totuvlik deb ta'riflanishi mumkin bo'lgan ijobiy mazmunga egaligi bilan ajralib turishini qayd qilish lozim. SHu o'rinda etnos, xalq va elat tushunchalari mazmuniga ham to'xtalib o'tish joiz.

“Etnos” tushunchasi yunon tilidan olingan bo'lib, uning etimologik ma'nosi xalq, qabila, to'da, kishilar guruhi degan ma'nolarni anglatadi. Siyosatshunoslik fanlari doktori N.Mamanazarov yozganidek, bu termin (ya'ni “demos”-O.M.) kishilar guruhining muayyan ijtimoiy-siyosiy jarayonlardaaktiv qatnashuviqismini anglatadi, “etnos”termini muayyan joy, ya'ni hududda yashovchi xalqning lokal guruhini anglatadi. Hozirgi paytda “etnos” terminini faqatgina ilmiy doira va ilmiy adabiyotlardagina qo'llansa, “xalq” terminini esa, kundalikhayotning barcha ijtimoiy-siyosiy, madaniy, iqtisodiy va ma'naviy jabhalarida aktiv qo'llaniladi. SHujihatdan ham “etnos” va “xalq” tushunchalari ma'lum ma'nodabir-biriga yaqin bo'lsa-da, ammo mazmun va mohiyat jihatidan bir-biridan farq qiladi.²³⁹

Tor ma'noda xalq atamasiel, elat, millat, aholi, xaloyiq, olomon, muayyan guruh vakillarini anglatadi. Xalq so'zi muayyan lokal hududda istiqomat qiluvchi aholiga nisbatan ham qo'llaniladi. Masalan, qishloq xalqi, shahar xalqi va h.k. Kasb, muayyan mashg'ulot yoki ma'lum tabaqaga mansub bo'lgan kishilarga nisbatan o'qituvchi xalqi, savdogar xalqi, dehqon xalqi kabi so'zlar ishlatilishi uchraydi. Zamonaviyxalqaro huquqda ham xalq atamasi keng qo'llanadi. Xalq birinchi marta xalqaro huquq sub'ekti sifatida 1945 yili BMT Ustavida "Xalqlarning tengligi va o'z taqdirini o'zi belgilash" tamoyilining mustahkamlanishi natijasida tan olingan. Hozirgi vaqtda xalqaro huquqda xalqlar huquqi turli konvensiya va deklaratsiyalarda o'z aksini topgan. SHu bilan birga, xalqaro hamjamiyat tomonidan umumiy tan olingan yagona "xalq" tushunchasi hozirga qadar ishlab chiqilmagan, faqat xalqaro huquqda emas, balki etnografik adabiyotda ham "xalq" tushunchasiga oid bahs-munozaralar XIX asrdan buyon davom etib kelmoqda. Xalq so'ziga berilgan ko'pgina tavsiflardan kelib chiqib (xalqaro huquq doktrinasida 100 dan ortiq tavsiflar mavjud) shunday ta'riflash mumkin: xalq ma'lum bir davlat fuqarolarining umumiy birligini anglatadi. muayyan hududda tarixan tarkib topgan, boshqa guruhlardan o'z tili, ruhiy-psixologik holati va madaniyati, shuningdek, umumiy ongi va nomlanishi bilan farq qiluvchi siyosiy yoki etnojtimoiy birlik yig'indisi esa - etnosdir.Xalq atamasi gohida millat tushunchasiga sinonim sifatida ham ishlatiladi. O'zbekiston xalqining tarixiy shakllanish jarayoni etnotarixiy makon bilan chambarchas bog'langan bo'lib, ushbu zaminda xalq sifatida rivojlanib kelayotgan etnik birlikdir. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning **«Biz jahon maydonida kuni-kecha paydo bo'lgan xalq emasmiz. Bizning millatimiz, xalqimiz ko'hna Xorazm zaminida «Avesto» paydo bo'lgan zamonlardan buyon o'z hayoti, o'z madaniyati, o'z tarixi bilan yashab keladi»**, degan fikrlari o'zbek millati vakillarining ushbu hudud xalqi sifatida etnotarixiy ildizining teranligidan dalolatdir. Darhaqiqat, tarixiy ildizlari mustahkam bo'lmagan xalq etnosiyosiy maydonda yirik, qudratli bir davlatchilikni shakllantirib, kelajak avlodlarga milliy davlatchilik negizlarini, osmono'par madaniy yodgorliklarni meros sifatida qoldira olmas edi. SHu jihatdan ham o'zbek xalqining shakllanish jarayoni va rivojlanish bosqichlari ushbu zamin bilan mustahkam bog'liklikda bo'lib, qadimiydir.

Umuman ilmiy adabiyotlarda“etnos”tushunchasi va hodisasiga o'ttizga yaqin ta'riflar uchrasa-da, ularda ma'lum bir yaqinlik,mushtaraklik mavjud. YA'ni, “etnos-bu bir tilda so'zlashuvchi, o'zlarining bir xil kelib chiqishi va mushtarak shakllanish jarayonini tan oluvchi, boshqa xalqlardan farq etuvchi qator urf-odat va an'analarga ega bo'lgan kishilar guruhidir.”²⁴⁰ Bizning nazarimizda etnos deganda insonlarning ma'lum hududda uzoq muddat birgalikda istiqomat qilishi, umumiy til, madaniyat va o'zini o'zi anglash orqali birlashgan kishilar guruhi tushuniladi. SHuningdek, etnos deganda qabilaviy qarindoshlik, yagona maishiy madaniyat

²³⁹ Мамназаров Н. Муस्ताкиллик ва миллий-этник жараёнлар.-Т.: ТМИ, 2004.-76.

²⁴⁰Қаранг: Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса.-М.: “Наука”, 1983.- С.57-58; Жаббаров Исо. Ўзбек халқи этнографияси.-Т.: “Ўқитувчи”, 1994. -17-18 б.; Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни.-Т.: “Шарқ”, 2001. -101-103б.

(muloqot tili, e'tiqod ob'ekti, kundalik yurish-turish me'yorlari ham shunga kiradi), umumiy istiqomat makonining (landshaftni qamrab oluvchi) mavjudligi yoxud mavjud bo'lganligi hamda boshqa etnoslarga nisbatan o'zining yagonaligini anglash va qayd qilingan nomga egalik (etnonim) asosida shakllangan ijtimoiy birlik ham nazarda tutiladi. Ayrim etnoslarni bir-biridan farqlovchi muhim belgisi ularning o'ziga xos madaniy xususiyatlari orqali namoyon bo'ladi. Bu xususiyatlar har bir xalqning tarixiy-madaniy rivojlanishi jarayonida shakllanadi va avloddan avlodga meros bo'lib o'tadi. Fanda bu jarayon «etnik an'analar» yoxud «etnik vorislik» deb ataladi. Bunday an'analar har bir xalqning ijtimoiy-iqtisodiy turmushi hamda u yashayotgan tabiiy geografik muhit bilan bog'liq holda shakllanadi. Faqat alohida xalqlar emas, balki ularning shakllanish jarayonida ishtirok etgan qarindosh guruhlar ham etnos deb ham ataladi.

Etnos, xalq ijtimoiy-siyosiy liderlarsiz yashamaydi, ularga strategik maqsad, xatti-harakatlariga dasturiy mohiyat va yo'nalish beruvchi etakchilar kerak. Bunday faoliyatni «passionarlik» konsepsiyasi orqali atroflicha o'rganish mumkin. Unga ko'ra dunyoning yagona axborot-energetik manzarasida tarixda chuqur iz qoldirgan «buyuk odamlar va xalqlar»ning faoliyati mexanizmlarini to'g'ri tushunish etnosni to'liq ilmiy manzarasini yoritishda qo'l keladi. Chunki ko'pincha ijtimoiy-tarixiybosqichlar, siyosiy yutuqlar ana shunday liderlarning hayoti va ijodi orqali, ularning etnos, xalq hayotiga optimistik g'oyalarni olib kirgani va ularni birlashtirib, yangi ijtimoiy birlikka aylantirgani bilan o'lchanadi.²⁴¹ Bu nazariyaga ko'ra, etnos, millat tarixan shakllangan ijtimoiy bir butunlik bo'lib, iqtisodiy, hududiy, lisoniy, madaniy, ijtimoiy-psixologik aspektlarning yaxlitligi bilan xarakterlanadi. Unda yirik, buyuk shaxslar, guruhlar muhim rol o'ynaydi. Etnos, millat o'zining xususiyatlarini, o'zining ichidan etishib chiqqan va boshqalar tan oladigan buyuk vakillari orqali namoyon qiladi. Masalan, o'zbek xalqi, millati boshqa xalqlar nazarida Imom al-Buxoriy, Amir Temur, Ulug'bek, Bobur, Navoiy kabi buyuk insonlar avlodlari sifatida gavdalanadi. Bundan tashqari, xalq, millat haqida gap ketganda, ularni birlashtirib turadigan mentalitet, yashaydigan hudud, ulardagi o'ziga xos xususiyatlar, insoniyat ijtimoiy taraqqiyotida tutgan o'mi, tarixiy merosi, ahloqiy qadriyatlar va ijtimoiy-siyosiy tajribasi ham nazarda tutiladi. Bizga ma'lumki, dunyoda ikkita bir xil odam bo'lmaganidek, ikkita bir xil millat ham bo'lmaydi. SHuning uchun ularning xarakterlari, manfaatlari, dunyoqarashlari, ichki-ruhiy olami turlicha, bu - aksioma. Bu esa millatlar mavjud ekan millatlararo munosabatlardagi muammolar ham saqlanib qolinishidan darak beradi. Millatning o'ziga xosligi uning ichki ma'naviy-ruhiy olamini tashkil etuvchimilliy erkinlik, or-nomus, qadr-qimmat, izzat-nafs, g'urur kabi tuyg'ularda namoyon bo'ladi. Agar ularga tashqaridan yoki boshqa millatlar tomonidan salbiy ta'sirlar ko'rsatilsa, millatlararo, hatto, davlatlararo munosabatlarda ziddiyatli holatlar paydo bo'ladi va ular og'ir musibatlariga olib kelishi mumkin.

Etnos, xalq ijtimoiy borliqqa munosabatlarini huquqlariorqali ifoda etadi. Demokratik davlatlarda aynan Konstitutsiya(Asosiy Qonun) va unga tayanib ishlab chiqiladigan va qabul qilinadigan qonunlar etnosning ijtimoiy borliqdagio'mini, huquq va burchlarini belgilab beradi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiq “Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir”. (7- modda); “Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi”; “Davlat organlari vamansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida ma'suldirlar”. (2-modda). “Jamiyat va davlat siyosatining eng muhim masalalari xalq muhokamasiga taqdim etiladi, umumiy ovozga (referendumga) qo'yiladi.” (9-modda). “O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi.” (12-modda).²⁴² Mazkur moddalardaO'zbekiston xalqi va fuqarolarning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy huquqlari, ushbu munosabatlarning asosiy prinsiplari belgilab berilgan. Mazkur huquqlar etnosning, millatning uzoq ijtimoiy-madaniy rivojlanish jarayonida erishgan yutuqlari kvintessensiyasidir.

²⁴¹Қаранг: Зыкин Дм. Власть, элита, народ: подсознание и управляемая демократия. -М.: «Самотека», 2007.-С. 124-126.

²⁴² Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: “Ўзбекистон”, 2012.- 4 -5 б.

Elat degan tushuncha arabchadan tilimizga kirib kelgan. Elat deganda bir tilda soʻzlashuvchi, oʻziga xos madaniyati mavjud boʻlgan va maʼlum hududda yashaydigan hamda muayyan maqsad asosida birlashgan va oʻz tuzilmasiga ega boʻlgan ijtimoiy-tarixiy birlik tushuniladi. Elat — kishilarning, hudud, iqtisodiy va madaniy jihatdan tarixan tarkib topgan birligi. Elatga koʻp jihatdan bir-biriga yaqin qabilalar birlashadi. Qadimda kishilarning elat boʻlib, bir hududda yashashlari ular orasida umumiy manfaatdorlik, qon-qarindoshlik his-tuygʻularini kuchaytirgan. Elatlar, kuchli qabilalarning kuchsiz qabilalarni oʻziga boʻysundirishi va ular b-n aralashib ketishi natijasida ham shakllangan. Elat oʻz qiyofasini saqlab qolishi, rivojlanib, millat darajasiga koʻtarilishi uchun oʻz davlatiga ega boʻlishi kerak. Umumiy manfaatdorlik hissi va uni himoya qilish masʼuliyati davlatni vujudga keltirgan. Nisbatan markazlashgan dastlabki davlatlar qadimgi Misr, Bobil, Turonda va boshqa joylarda paydo boʻlgan. Sayyoramizning boshqa joylarida, jumladan, Gʻarbiy va SHarqiy Evrupada elatlar oʻrta asrlarda shakllangan. Dunyoda bunday jarayonlar davom etayotgan mamlakatlar hozir ham bor. SHuning uchun boʻlsa kerak, jonli soʻzlashuv tilida millat va elatlar degan iboralar ishlatib turiladi. Koʻpincha, elat deganda, kamsonli, madaniy-maʼrifiy, iqtisodiy-siyosiy jihatdan nisbatan kam rivojlangan xalqlarham tushuniladi.

Sobiq Ittifoqda 1926 yilda oʻtkazilgan aholi roʻyxatida 230 dan ortiq millat va elat yashaydi, deyilgan boʻlsa, 1959 yilgi aholi roʻyxatida bu raqam 129 taga tushib qolgan. Demak, 100 dan ortiq elat, asosan, kam sonli xalqlar oʻz milliy qiyofalarini yoʻqotib, koʻp sonli xalqning miqdorini oshirgan. SHoʻroviy mafkura “oʻz rivojlanishiga koʻra orqada qolgan koʻpgina elatlar, asosan, kichik elatlar, millatga aylanmasligi ham mumkin. Ular vaqt oʻtishi bilan iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalgan boshqa elat va millatlar bilan yaqindan aloqa qilishga oʻtishi natijasida ilgʻor xalqning madaniyati, tilini oʻzlashtiradi va asta-sekin oʻsha millatning tarkibiga singib ketadi”, deb uqtirardi. (Bu koʻchirma Oʻzbek Sovet Ensiklopediyasining 13-jildidan keltirildi). Bundan koʻrinadiki, CHor Rossiyasida XVI asrning oʻrtalaridan boshlangan bunday siyosat shoʻro davrida ham pinhona davom ettirildi. SHunisi qiziqki, qaerdaki milliy uygʻonish yuz berib, milliy mustaqillik talab etilsa, shu xalqni, shu xalq rahbarlarini separatizmga ayblash mustamlakachilarga xos usuldir. “Separatizm” lotinchadan olingan atama hisoblanib, ajralib chiqishga, alohida boʻlishga intilish maʼnosini bildiradi. Masalan, bir butun mamlakatning bir viloyati ajralib chiqishni istasa — bu separatizm boʻladi, bu harakatning tepasida turganlarni separatchi - aymachi deyish mumkin. Bunday intilishlarni sogʻlom fikrli hech bir kishi oqlamaydi va yoqlamaydi. Bu mamlakatning yaxlitligiga rahna soladi, butun bir xalqni parokanda qiladi. Lekin tili, dini, turmush tarzi mutlaqo boshqacha boʻlgan, oʻz vataniga ega bir xalqning mustaqillikni istab, hukmron tuzum iskanjasidan ajralib chiqishi separatizm emas, balki milliy davlatchilikni tiklash yoʻlidir. Oʻzbekistonning mustaqillikka erishishi ana shu tamoyil mazmuniga mos keladi.

Elat bilan yaqin maʼnoda **diaspora** tushunchasi ham qoʻllaniladi. Diaspora yunoncha diaspora -tarqalish maʼnosida boʻlib, maʼlum bir davlat hududida yashovchi, ammo boshqa bir davlatda oʻz davlat tuzilmasiga ega, maʼlum bir xalq millat vakillarining yigʻindisi (masalan Oʻzbekistonda yashovchi rus, ukrain millatining diasporasi). Konstitutsiyaviy huquqda «diaspora» tushunchasidan oʻz vatandoshlariga nisbatan davlat siyosatini yuritishda foydalaniladi.

Millatlararo munosabatlar. Vatanparvarlik, kosmopolitizm, millatchilik. Millatlararo munosabatlar — birga yoki ayri tarzda yashaydigan har xil millatlar oʻrtasida amalga oshadigan turli-tuman shakllardagi aloqalarni anglatuvchi tushunchadir. Maʼlumki, bugun jahonda mavjud 200dan ziyod mamlakatda ikki mingga yaqin millat, elat va qabila yashaydi. Ular 5 yarim mingdan ortiq tilda soʻzlashadi. Bu tillarning 100 dan koʻprogʻigina oʻz yozuviga ega. Millatlararo jarayonlarning eng xarakterli tomoni shundaki, insoniyat aql-zakovati yuksalgani sayin millatlar oʻzaro assilyasiyalashish tomon emas, balki oʻzlarining “men”ni namoyish qilish, tasdiqlash sari jadal surʼatlar bilan harakat qilmoqda. Hali jahonda mavjud birorta millat, yoki elat ixtiyoriy ravishda boshqa millatlar bilan qoʻshilib ketgan emas, aksincha ayrim millatlar qashshoqlikning ogʻir kulfatlariniboshidan kechirishga majbur boʻlsalar-da ozodlik, erkinlik kabi qadriyatlardan voz kechmaganlar. Ular ozod, mustaqil yashab, oʻz urf-odatlarini, anʼana va qadriyatlarini muqaddas bilib, fidoyilik koʻrsatib kelganlar. Millatlararo munosabatlar deganda turli millat va elatlarning iqtisodiy-siyosiy va madaniy-maʼrifiy sohalarida sodir boʻladigan oʻzaro aloqalar majmuini tushunmoq kerak. Bunday aloqalar, koʻp millatlar

yashaydigan ayrim bir mamlakat ichki hayotida yoxud turli mamlakatlarda yashaydigan millatlar o'rtasida amalga oshadi. Bugungi kunda jahonda aholisining tarkibi faqat birgina millatdan tarkib topgan mamlakatni yoki davlatni topish qiyin. Xuddi shu ma'noda ham mamlakatlar, davlatlar o'rtasida amalga oshiriladigan turli sohalaridagi aloqalarda ularda yashayotgan millatlarning do'stona munosabatlari har qanday davlat taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi. Ana shu omil qanchalik mustahkam bo'lsa, davlatlar o'rtasida olib boriladigan turli sohalaridagi aloqalar xam shu darajada mustahkam bo'ladi va har ikki tomon kutayotgan natijalami beradi. Ko'p millatli davlatlarda millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirish shu mamlakatda barqarorlik va taraqqiyotning kafolati, uning istiqbolini ta'minlovchi asosiy omildir. CHunki har qanday davlatda milliy nizolar va ziddiyatlar o'sha davlatda barqarorlikning barbod bo'lishiga va oxir-oqibatda uning emirilishiga olib keladi. SHuning uchun ham, har qanday mamlakatda millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirib borish davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Sobiq sho'rolar tuzumining fojiasi shunda ediki, u o'z manfaatlarini milliy manfaatlar hisobiga amalga oshirib keldi. YA'ni, milliy omilning kuchi-qudratini nazar-pisand qilmadi va sinfiy manfaatlarni qondirish orqali o'z hukmronligini abadiylashtirmoqchi bo'ldi. Ular zo'rvonlik bilan turli millatlarni "yaqinlashtirish" orqali "yagona sovet xalqi"ni vujudga keltirish va keyingi bosqichda butun er yuzida "yuksak" millatlarni shakllantirish hamda ularning xukmronligini ta'minlashni maqsad qilgan edi. Ularning soxta g'oya va puch mafkuraga asoslangan bunday xatti-harakatlari sobiq sho'ro davlatini emirdi va butun bir tuzumning barbod bo'lishini tezlashtirdi. O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgach, milliy munosabatlarni, yurtimizda istiqomat qilayotgan barcha millat va elat vakillarining o'zaro totuvligi va hamjihatligini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib kelmoqda.

Millatlararo va konfessiyalararo munosabatlar masalalarining eng maqbul echimi etnik jihatdan turli tuman bo'lgan istalgan jamiyatda har doim hukumat kun tartibining markazida bo'lishi shubha uyg'otmaydi. SHuning uchun ba'zi adabiyotlarda qaysi boshqaruv tizimini samarali deb hisoblash mumkinligi haqida ko'plab tortishuvlar ham o'z o'mini topmoqda. Bunda ikkita eng muhim maqsadlarning muvofiqlikligi – siyosiy barqarorlik hamda etnik guruhlararo va konfessiyalararo masalalar echimini topishga harakat qilmoqda. CHunki, har doim ham ushbu maqsadlarda eng maqbul kelishuvlarga erishib bo'lmaydi. Ayniqsa bu holat siyosiy yangilanish, modernizatsiya va liberallashtirish davrini boshidan kechirayotgan mamlakatlar haqida gap borganda o'rinlidir.

Jamiyat rivojlangani sari katta ahamiyat kasb etadigan ma'naviy qadriyatlardan biri - vatanparvarlik tuyg'usidir. **Vatanparvarlik** – Vatanining ozodligi va obodligi, uning sarhadlari daxlsizligi, mustaqilligining himoyasi yo'lida fidoyilik ko'rsatib yashash, ona xalqining or-nomusi, shon-sharafi, baxtu saodati uchun kuch-g'ayrati, bilim va tajribasi, butun hayotini baxsh etishdek dunyodagi eng muqaddas va olijanob faoliyatni anglatadigan insoniy his-tuyg'udir. Vatanparvarlik - ona-yurtning, xalqning tarixi va taqdiriga chuqur hurmat bilan qaraydigan, Vatan manfaatlarini yo'lida fidoiylik namunalarni ko'rsatishga qodir bo'lgan shaxslarga xos fazilat. Vatanga, xalqqa bo'lgan hurmat, muhabbat, ishonch tuyg'usi muayyan umumiy manfaatlar, maqsadlar asosida shakllanib, kishilarning qalbidan chuqur o'rin oladi, faoliyatiga ta'sir etadi.

Vatanparvarlik bu-yurtimizda mavjud bo'lgan salohiyat va boyliklarni ishga solish, ulardan oqilona foydalanish, o'z kuch imkoniyatimizga, ota-onalarimizdan qolgan bebaho meros, milliy urf-odat va an'analariga suyanish, qadriyatlarni tiklash, bir-birimizga elkadosh bo'lish extiyojini har tomonlama tushunib etish demakdir.

Vatanparvarlik, bu - O'zbekistonda hukm surayotgan tinchlik va osoyishtalikni, jamiyatimizdagi bunyodkorlik muhitini, biz barpo etayotgan farovon va osuda hayotni tuzish, tabora kuchga kirayotgan davlatimizni ag'darish, tanlagan yo'limizdan qaytarish, odamlarning yuragiga yaxima va qo'rquv solish hisobidan ularning ertangi kuniga bo'lgan ishonchini yo'qotish, bir-biriga qarshi qo'yish, yurtimizda, mintaqamizda o'z manfaatini, o'z siyosatini o'tkazishga harakat qilayotgan g'animlarga qarshi kurash demakdir.

Vatanparvarlik nihoyatda serqirra tushuncha bo'lib, tarixiy, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy taraqqiyot jarayonida doimo takomillashib, yangicha ma'no-mazmun bilan boyib, rivojlanib boradi. Vatan manfaatini, qadr-qimmatini, taqdiri, istiqboli, ona yurtga muhabbat tuyg'usi qancha chuqur anglansa, vatanparvarlik tuyg'usi shuncha yuksak bo'ladi. Tarixiy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy taraqqiyotning turli bosqichlarida vatanparvarlikning yangi-yangi qirralari namoyon bo'lib boradi. Haqiqiy vatanparvarlik Vatanga, ona zamininga, o'z xalqiga

muhabbat bilan yashash, uning istiqboli, manfaati yo'lida tinimsiz mehnat qilish hamda kurashish zarurati tug'ilganda jonini fido qilishni nazarda tutadi. Har jabhada Vatanimiz erishayotgan muvaffaqiyatlardan quvonish, og'ir kunlarida uning uchun qayg'urish, o'z yurti bilan g'ururlanish, uning har bir qarich eri, har bir g'ishti va giyohiga, qadimiy va zamonaviy obidalari, ilm-fan va san'atdagi yutuqlarini, moddiy va ma'naviy boyliklarini ko'z qorachig'idek asrab-avaylash – bularning barchasi vatanparvarlikdir. Hozirgi paytda yoshlarimizda vatanparvarlik tuyg'usini kamol toptirish, ularni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash muhim ahamiyatga ega. Inson o'z yurtini qanday bo'lsa shundayligicha sevishi, uning rivoji uchun bor imkoniyatlarini ishga solishi lozim. Vatanparvarlik kishilarda asosan uch bosqichda namoyon bo'ladi:

- 1) bilish – Vatan tushunchasiga xos qadriyatlarni egallash;
- 2) e'tiqod – mazkur qadriyatlar to'g'risida olgan bilimlarini e'tiqodga aylantirish;
- 3) harakat – bu e'tiqodni amaliy ishlar orqali namoyon etish.

YUrtboshimiz ta'kidlaganidek, "Barchamizga ma'lumki, inson o'zligini anglagani, nasl-nasabini chuqurroq bilgani sari yuragida Vatanga muhabbat tuyg'usi ildiz otib, ulg'aya boradi. Bu ildiz qancha teran bo'lsa, tug'ilib o'sgan yurtga muhabbat ham shu qadar yuksak bo'ladi. Albatta, jahon – keng, dunyoda mamlakat ko'p, lekin bu olamda betakror ona yurtimiz, O'zbekistonimiz yakkayu yagona. Bu go'zal yurt, bu muqaddas zamin faqat bizga atalgan...Tarix haqiqati shuni ko'rsatadiki, tomirida milliy g'urur, Vatan ishq'i jo'sh urgan odamgina buyuk ishlarga qodir bo'ladi. Biz shunday ma'naviy muhit yaratishimiz kerakki, yurtimizning har bir burchagida, barcha shahar va qishloqlarimiz qiyofasida Vatandan faxrlanish hissi ko'zimizni, qalbimizni yashnatib tursin. Bu haqda gapirar ekanmiz, ayni vaqtda muhim bir masalaga alohida e'tibor qaratishimiz lozim. YUrtimizda yashayotgan har qaysi inson o'zini eng avvalo O'zbekiston fuqarosi deb, shundan keyingina muayyan bir hudud vakili, aytaylik, xorazmlik, samarqandlik yoki Farg'ona vodiysi farzandi deb his qilishi lozim. Tabiiyki, bu holat har birimiz mansub bo'lgan «mo'jaz Vatani»ning, tug'ilib o'sgan shahar yoki qishloqning qadri va ahamiyatini aslo kamaytirmaydi. Biz Vatan tuyg'usini mana shunday yaxlit holda, ya'ni dunyoda yagona o'zbek millati bor, xorazmlik, farg'onalik, surxondaryolik o'rtasida hech qanday milliy farq yo'q, ularning barchasi o'zbek xalqining farzandi deb anglashimiz, yosh avlodimizni aynan shu ruhda tarbiyalashimiz zarur²⁴³.

SHuni esda tutish kerakki, tarixda bu tushunchaning haddan tashqari bo'rttirib yuborilishiga doir qarashlar ham keng tarqalgan. Bunday qarash **kosmopolitizm** (yunon. *kosmopolites* — dunyo fuqarosi) g'oyasida o'z ifodasini topib, amalda dunyo fuqaroligini da'vo qilish, shuningdek, milliy va davlat suverenitetini rad etish, turli milliy an'ana, madaniyat hamda vatanparvarlik tuyg'usidan voz kechishni targ'ib qilgan. Kosmopolitizm - ya'ni, qaerda yaxshi hayot bo'lsa o'sha emi vatan deb bilish. Bu tamoyil insonda vatan hissini yo'qotadi, g'urumi o'ldiradi. Bu esa har bir jamiyat uchun halokatlidir.

Kosmopolitizmning negizlari tarixan antik davr falsafasidayoq vujudga kelgan. Qadimgi yunon faylasufi Laertiyning ta'kidlashicha, «kosmopolit» so'zi ilk bor kiniklar ta'limoti vakili sinoplik Diogen tomonidan qo'llangan. Boshqa bir yunon mutaffakiri Plutarxning fikriga ko'ra, ushbu tushunchani kitionalik Zenon kiritgan. Epiktet nazarida esa «kosmopolitizm» atamasining muallifi Suqrot bo'lgan. Uning aytishicha, «Agarda faylasuflarning odam va Xudoning o'rtasida yaqinlik bor deganlari to'g'ri bo'lsa, unda insonning vatani qaer degan savolga Suqrotning men afinalik ham, karfagenlik ham emasman, men kosmopolitman, degan so'zlari bilan javob berish lozim»bo'lgan. Bunday ma'lumotlar Sitseronning asarlarida ham uchraydi. Ayrim tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, K. g'oyalari sofistlar ta'limotining tarafdorlari asarlarida ham ifodalangan. Antik polisni inqirozga olib kelgan Peloponess urushlari makedoniyalik Iskandar imperiyasining vujudga kelishi, keyinchalik esa Rim hukmronligining kuchayishi turli mazmunga ega bo'lgan kosmopolitik qarashlarning paydo bo'lishiga olib kelgan. Makedoniyalik Iskandar, Mark Avreliy bu g'oyalarni yangi hududlarni qo'lga kiritish harakatlarida ko'rgan bo'lsa, stoiklar — Zenon va Kitiona kosmopolitizm idealini kishilarning hayotini yagona, umumjahon qonunlari orqali amalga oshirish imkonini beruvchi ijtimoiy shaklni izlashda deb bilgan. Xususan, kirinaiklarning kosmopolitik g'oyasi «qaerda yaxshi bo'lsa, o'sha joy Vatani» degan iborasida o'z aksini topgan. O'rta asrlarda katolik cherkovi keskin kosmopolitik tendensiyalar tarafdori bo'lgan. Uyg'onish davrida dunyo fuqaroligi g'oyalari feodal tarqoqlikka qarshi yo'naltirilgan edi. Bu g'oyalar Dante Aligeri, Tomazo Kampanella, Petrarka, Piko dela Mirandello, Rotterdamlik Erazm, Vives, Rable, Monten kabi mutafakkirlarning asarlarida ro'yobga chiqarilgan. Germaniyada ushbu g'oyalarni Lessing, Gyote, SHiller, nemis mumtoz falsafasi vakillari Kant va Fixte ilgari surgan. Ularning K.i vatanparvarlik tuyg'ulari bilan mushtarak, milliy birlashishga

²⁴³ Каримов И.А. Юсак маънавият – энгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2011. 90-91 б.